

УДК 130.2+141.319.8+1:316.3

Т. В. Коваль,

кандидат філософських наук, старший викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДИХОТОМІЯ ДУХОВНОСТІ І СТРАХУ СТАРОСТІ У МИСТЕЦЬКІЙ ПРАКТИЦІ: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ

Виділено основні тенденції ставлення людини до свого старіння. Зафіксовано стереотипні характеристики людей похилого віку, які напрацьовані в конкретно-історичному контексті та відображенні у художній літературі. Осмислено соціально-філософський та культурологічний аспекти девальвації цінності життя людини похилого віку порівняно з життям людини іншого віку, через подвійний стандарт уявлення про цінність людського життя різних вікових груп. Встановлено особливості ставлення до людей похилого віку як до "соціального баласту", що обумовлює їх самотність, а отже, стає причиною втрати сенсу життя. Розглянуто особливості формування образу старої людини в українській літературі XIX-XX ст.

Ключові слова: страх старості, духовність, "соціальний баласт", духовна деградація, геронтонегативізм

Постановка проблеми. Досліджуючи феномен страху старості, варто зауважити, що часто у людини його виникнення пов'язане з духовною деградацією, тобто прагненням, передусім, до естетичної досконалості і нехтуванням саморозвитком духовним і самоосвітою. У спільноті ж це виявляється через недоброзичливе, навіть дискримінаційне ставлення до людей похилого віку, що так само є свідченням духовного регресу першої. Вважаємо одним із важливих свідчень, за яким можна прослідкувати реальне становище людей похилого віку, насамперед, в європейській спільноті у різний час, і виявити уявлення про старість, ставлення до неї і, відповідно, зафіксувати спектр міркувань про страх старості у діахронії, на наш погляд, є художня література. Адже, часто вже у незначних деталях авторського тексту можна зафіксувати суспільно-прийняті норми моралі, культурні стереотипи та зразки поведінки того часу, в якому жив письменник.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Враховуючи актуальність та міждисциплінарну площину обраної проблеми, варто визначити межі даного дослідження. Тому метою статті є фіксація уявлень про старість в конкретно-історичному контексті, аналіз причин виникнення страху старості, його обумовленості та зв'язку даного феномену з рівнем духовного розвитку спільноти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом у ставленні людини в Європі до свого старіння можна прослідкувати наступні тенденції. По-перше, майже у всі епохи маємо непереможне бажання людини знайти "еліксир вічної молодості" і художня література це фіксує. Наприклад, у відомому романі Оскара Уайльда "Портрет Доріана Грея" головний герой прагне за будь-яку ціну зберегти свою молодість. Зрозуміло, що його портрет стає віддзеркаленням і фіксатором морального падіння, що робить, у свою чергу, потворною душу, а не тіло. Але основним прагненням Грея є молодість, молодість попри все: "Якщо б старів цей портрет, а я назавжди залишився молодим! За це... за це я віддав би все на світі. Так, нічого не пожалів би! Душу б віддав за це [1: 26]". Молодість – це краса тіла, а старість – потворна. Саме так вважає головний герой. Тобто, останньому властивий страх старості, насамперед, через можливу втрату привабливості.

Показовим видається, що Уайльдом не лише помічено подібне прагнення європейців – його сучасників, а й досить переконливо здійснено "анатомічний розтин" подібного соціокультурного стереотипу.

Мотивування Доріана Грея та його вчинки дають змогу без прикрас і фальшування оцінити підґрунтя сучасного вибухоподібного зростання послуг пластичної хірургії, косметичних салонів, затребуваність "чудо-еліксирів" зі стовбурових клітин тощо серед наших сучасників. Варто згадати, на наш погляд, й відомий вислів "Краса врятує світ" (Ф. Достоєвський). Часто він доповнюється різного роду поясненнями, що саме краса внутрішня чи краса душі людської врятує світ. Та все ж саме у цьому вислові, як видається, концентрується прагнення людини європейського чи панамериканського культурного кола до молодості, передусім, зовнішньої. Визначальною для європейця, передусім, з Нового часу, стала "естетика тіла", але пошуки "еліксиру молодості тіла" закінчувалися й закінчуються невдало.

Варто порівняти, наприклад, міркування Саффо та її пошуки у цьому напрямі або ж оповідку К. Чапека про чарівний "Засіб Макропулуса" чи намагання у цій же царині гетевського Фауста. Впадає у вічі певна зміна пріоритетів у мешканців Європи від античної доби до новітнього часу: антична Саффо переймається віковою зміною зовнішності, за легендою – накладає на себе руки, коли стала непривабливою для юнака, що їй сподобався [2: 82-96]. Юному чоловіку не потрібна була немолода жінка, нехай і відома, й уславлена сучасниками. Отже, Саффо активна, вона не "чіпляється" за життя, у неї є страх старості, але його вона долає радикальним способом, не жаліючи себе і долаючи страх перед небуттям. Окрім неї, можна пригадати і життєвий шлях Демокріта чи Епікура, їхнє ставлення до

власного старіння і смертності людини. Тобто, антична людина більш спокійно, так би мовити, ставилася до смерті. Можливо тому, що частіше з нею зустрічалася, ніж європейець у новітні часи. Тобто, в тогочасних соціальних умовах греки до старості доживали не часто, тому й страх старості для більшості з них був не актуальним переживанням.

Комедія К. Чапека "Засіб Макропулуса" відображує досить песимістичні погляди на довголіття людини з позицій стереотипів і цінностей іншої епохи та інших умов буття [3]. Незважаючи на жанр комедії, автор ставить перед читачем досить серйозні запитання: чи було б добре, якщо люди жили по триста років? Довголіття достойні всі чи лише обрані? Чи варте власне довголіття життя іншої людини? Як пов'язані між собою старість, молодість та довголіття? На ці запитання має дати відповідь собі читач, проаналізувавши життя головної героїні Емілії. З одного боку, вона прожила вже 300 років, завдяки засобу Макропулуса, але їй вже не цікаве життя, хоча вона й чіпляється за нього. Більше того, її страшить не так закінчення життя, як той факт, що вона починає все ж таки старіти й втрачати привабливість. Довге життя за умови молодості – ось що є цінним для неї. Цінність цієї людини, проте, вражає. Задля досягнення мети – рецепту засобу, Макропулуса, який ще зможе продовжити її життя на 300 років – вона зневажає цінність життя інших, їхнє право на існування. Більше того – навіть власних нащадків Емілія просто використовує для досягнення власної мети. Життя для неї стало банальністю, але вона хоче його продовжувати. Як видається, саме в образі Емілії Чапеком окреслено можливі наслідки реалізації мрії людини про довге життя.

Зауважимо, що героїня стала нечутливою до смерті оточуючих, її зовсім не хвилюють почуття інших, навіть самогубство юнака, закоханого у неї, Емілія сприймає як буденне явище. Її життя, відтак – це розвага, своєрідне спостереження за "смертними". Тобто, її життя не має іншого сенсу, окрім насолоди чи розваги з позицій егоїзму людини, яка живе у більш менш стабільних умовах. То чи варта така людина життя довжиною у 300 років? Чи добре, коли люди будуть жити не шістьдесят років, а триста?

Крім того, коли рецепт засобу потрапляє до рук "смертних" людей (але при цьому високоосвічених), вони ставлять доволі неоднозначне питання: життя продовжувати варто всім чи обраним? І приходять до дещо парадоксального висновку, що лише "сильні, лише самі життєздатні" достойні, і, відтак, ними пропонується створити "аристократію довголіття". Тобто, довголіття, як вважають чапековські персонажі, заслуговують лише обрані.

Отже, К. Чапек наголошує, що вартісним є не терміни життя, а його насиченість та якість. Фактично, "вічне життя" та "вічна молодість", до якої так прагне сучасна європейська людина нічого не варті, а мають цінність почуття, ідеали, тобто наповненість самого життя. Показово, що Емілія сама відмовляється від продовження свого життя та її сповідь (сповідь майже безсмертної людини, яка заздрить, проте, смертним), змушує інших відмовитись і спалити рецепт засобу Макропулуса. Відтак, темпоральна характеристика життя людини не є настільки важливою, як його насиченість, – наголошує письменник ХХ ст.

По-друге, людина прагне безсмертя. Доречно згадати, як видається, прагнення Орфея повернути Евридіку. Очікування смерті як природного процесу викликає внутрішній супротив у більшості сучасників (тут варто пригадати міркування З. Фрейда про дихотомію "Еросу – Танатосу" чи розвідки Е. Фромма про некрофілію). Погодитись з фатальністю скінченності нашого життя їм важко. Однією із причин страху старості, на наш погляд, є очікування близької смерті, бо саме старість стає для багатьох людей завершальним етапом життя, фінал якого відомий – смерть у фізичному сенсі перебороти неможливо. Тобто, сучасній людині важко подолати страх небуття, насамперед, через переконання про соціальну незатребуваність напрацьованого особистістю індивідуально-неповторного досвіду.

Про те, як людина мимовільно починає розуміти скінченність свого "тваринного життя", написав Лев Толстой (1829 – 1910) у своїй праці "Про життя". Він вважав, що людина, починаючи відчувати ослаблення сил і хвороби і дивлячись на хвороби чи старість, смерть інших людей, помічає ще й те, що і саме її існування, в якому одному вона відчуває справжнє, повне життя, з кожною годиною, з кожним рухом наближається до ослаблення, старості, смерті. Тобто, ми підсвідомо розуміємо, що і нас чекає старість і, близька смерть. Але це "чекання" переростає у страждання, коли замість наповнення життя змістом, людиною оволодіває страх старості та смерті.

Видатний російський письменник, відтак, вважає і доводить, що життя людини не зупиняється зі смертю тіла, і смерть, а, отже, і старість є природним процесом. Лише людина, яка розуміє сутність життя може піднятися над "тваринною особистістю" і позбавитись від очікування смерті тіла, а, отже, і страху старості. Тобто, Л. Толстой закликає вчитися нівелювати страх, пов'язаний із загрозами тілесності людини: "Для людини, яка розуміє життя так, як дійсно воно є, говорити про зменшення свого життя при хворобах і старості і переживати про це – все одно як людині, яка підходить до світла, переживати про зменшення своєї тіні по мірі наближення до світла" [4: 199].

Звернемо увагу, що саме художня література Європи у ХVІІІ ст. вперше здійснила спробу дати відповідь на питання: "А що коли б я був безсмертний?". І ця відповідь не ідеалістична, і вона далеко не оптимістична, що досить показово. Зокрема, Джонатан Свіфт у "Подорожах Гуллівера" майстерно

показує, що безсмертя може бути прокляттям, і позбавлення від страху смерті не позбавляє від страху старості, як періоду одряхління і немічності. Вигаданий автором образ безсмертних людей – струльдбругів, показує життя безсмертної людини досить песимістично: це не вічна насолода життям, а стражденне нескінчене життя в старості.

Свіфт описує, що з деякого віку (80 років) для них настає "громадянська смерть", а саме: вони не можуть розпоряджатися своїм майном (воно належить спадкоємцям) та переходять на утримання спільнотою. Письменником зазначається, що пайок, який вони отримують, достатньо не великий, отже, цих людей утримують, фактично, упроголодь.

Цей образ є художньою вигадкою, але так нагадує вихід на пенсію сучасної людини, її "соціальну смерть" з боку уявлень багатьох сучасників. Особливо, коли читаємо ось що: "Струльдбругів всі ненавидять і ставляться до них з презирством" [5: 184]. Тобто, їх життя нікчемне та немає, на погляд співмешканців, цінності. І письменник зазначає, що після знайомства з ними "...моє прагнення безсмертя значно ослабло [5: 185]. Автор ніби прагне довести, що людина даремно прагне такої недосяжної "вічної молодості". Маємо, отже, досить критичну оцінку такого прагнення, висловлену у сатиричному творі.

І, по-третє, люди похилого віку у соціокультурному досвіді багатьох спільнот вважалися і, як здається, будуть ще вважатися соціальним баластом, від якого треба позбавлятися. І в цьому питанні думка спільноти з легкістю нівелює цінність окремого людського життя. Зрозуміло, що фізичне знищення старих у відкритій формі – страти або вбивства дітьми, яке могло бути досить розповсюдженим у первісних суспільствах, зараз не використовується. Однак, пропагується девальвація цінності життя людини похилого віку порівняно з життям людини іншого віку, через подвійний стандарт уявлення про цінність людського життя різних вікових груп.

Саме про подібне й пише в XIX ст. у романі "Злочин і кара" Ф. Достоєвський. У розмові студента та офіцера, перший оцінює життя старої жінки як нічого не варте; на його погляд, зовсім нікчемне; яке заважає життю молодих, сильних людей, життя яких пропадає без належної підтримки з боку спільноти, що змушена підтримувати такий "баласт" через укорінену традицію. Молода людина вважає, що за її утримання можна врятувати багато молодих сімей від бідності: "За одне життя – тисячі життів, врятованих від гниття і розкладання. Одна смерть і сто життів взамін ... що значить на загальних вагах життя цієї чахоточної, недалекої і злої старої? Не більше ніж життя воші, таргана, і того не варте..." [6: 34]. Тобто, письменником підкреслюється наявність серед значної кількості сучасників переконання про життя людини похилого віку як нікчемне. Відтак, нажите нею майно може бути використане для блага інших – молодих, і така практика була б доцільною з огляду на значне зростання кількості старих. (Достоєвський, на наш погляд, ніби повторює міркування ацтеків доколумбового періоду, які знищували старих, тому конкістадори й вирішили спочатку, що це "острів блаженних"). Проте, чим інші краці? Адже, їхнє життя може бути ще жалюгіднішим. Письменник, на наш погляд, прагне запропонувати сучасникам обміркувати чи обговорити відкрито дану проблему, бо завдяки успіхам медицини з кінця XVIII – XIX ст. у Європі значно зменшилась смертність через хвороби, і, як наслідок, частка людей похилого віку, як і дітей, значно зросла.

Іншими словами, відбулась "демографічна революція", що суттєво почала видозмінювати вікову структуру європейської спільноти. Такі виклики безумовно впливають на соціокультурні реалії життя європейців (і згодом, підкреслимо, й життя інших цивілізованих спільнот – Північної Америки, Далекого Сходу тощо). Відтак, Достоєвським не тільки вперше у художній формі помічено наявність нової проблеми у бутті європейців (в 1866 р. було опубліковано його відомий роман), ним запрошено до дискусії із цього приводу тогочасну освічену публіку. Нігілізм студента – це своєрідний проект обґрунтування доцільності легалізованої ліквідації людей похилого віку як соціального баласту у нових умовах існування сучасної цивілізації.

Варто з цього приводу згадати й ідеї Томаса Мальтуса (1766 – 1834), висловлені ним у праці "Досвід закону про народонаселення" (1798), яка була також реакцією, як видається, на нові зрушення у житті цивілізованого світу. Однак, він був менш радикальним в оцінках щодо старої людини, на відміну від цинічної та відвертої позиції персонажа Достоєвського. На наш погляд, його можна вважати так би мовити "першою ластівкою" змін соціально-культурних стереотипів (можливо, не всієї європейської спільноти, а тільки деяких її субкультур).

Варто наголосити й на тому, що митцем була "запущена на орбіту" соціальної уваги проблема, яка перебувала на маргінесі інтересу і рефлексії не тільки широкої громадськості, а й тогочасної наукової спільноти.

Звернемо увагу не тільки на спроможність художньої літератури актуалізувати у відкритій формі та націлити до копіткого осмислення з боку широкого загалу назрілу соціокультурну проблему, а й зробити це у пронизливій формі, ніби болючого нерву. Пригадаємо, як приклад, твір нашого сучасника, який відображає ставлення до людей похилого віку у нашій спільноті – Б. Васильєва "Ви чії, старигани?". І хоча, розповідь його закінчується досить оптимістично, все ж видно проблеми, з якими зіштовхується людина похилого віку в кінці XX ст. – під час трансформаційних процесів у країні. За допомогою образу

Касьяна Нефедовича, автор розкриває всю повноту самотності старої людини. Він намагається бути корисним своїм, хоча й далеким, рідним, піклуватися та виховувати онука, а натомість залишається один. І саме ця самотність, відчуття власної непотрібності особливо гнітить його. Він навіть не звертає уваги на утиски, постійні погурання невістки, він підлаштовується під її життя, бо найбільше боїться самотності. Молоду ж жінку цікавить лише дідова пенсія, і вона, можна сказати, морить його голодом (хоча він й прилаштовується харчуватись одним кефіром), і не маючи матеріальної вигоди від нього (бо його пенсія досить мала) врешті-решт – залишає стару людину напризволяще, самого з усіма його проблемами [7]. Тобто, людину похилого віку намагаються використовувати виключно як джерело додаткових фінансів рідні для нього люди. Має місце тотальна байдужість до життя людини на схилі літ і з боку рідних, і з боку чужих людей. (Але нагадаємо, що байдужість – це форма людської жорстокості).

Важкість самотності цієї людини посилюється й постійними утисками з боку сусіда (причиною яких є бажання розширити свою житлову площу за рахунок кімнати, де після переїзду приписано Касьяна Нефедовича), котрий щодня запитує, коли дід помре, і прямо каже, що потрібно звільнити простір для майбутніх поколінь. Стара людина при цьому відчуває себе беззахисною і, щоб не слухати нарікань, уникає зустрічі з сусідом (ночує, де може), а згодом – просто виписується з кімнати (чим спантеличує сусіда) і намагається повернутися у рідне село (бо сусід пообіцяв, що якщо у нього з'явиться додатково одна кімната, то він заведе ще двох дітей), бо хоче "звільнити простір". Стара людина виявляється і добрішою, і мудрішою.

Проте, життя змушує її збирати пляшки, щоб вижити. Але він зустрічає, такого ж старого – Павла Ігоровича, який до того ж без однієї руки. У нього життя ніби краще, бо є онука, яка турбується про нього. Однак, вона своє приватне життя ставить вище за інтереси діда і щоразу, коли до неї приходять чоловік, відправляє його погуляти на вулицю з будильником у кишені (або, якщо погана погода, дає читати книжку на кухні). І він це терпить, намагається навіть виправдовувати онуку, ходить на чергування, віддає їй пенсію. Та все ж, згодом старенький відчуває себе зайвим у її житті. Самотність і страх непотрібності зближує двох чоловіків. Їм просто життєво необхідно бути комусь потрібними. Для них страх старості пов'язаний із нестерпністю самотності та переживанням непотрібності.

Отже, Б. Васильєв чітко окреслює досить поширене ставлення сучасної спільноти до людей похилого віку, яке виявляється, по-перше, у нівелюванні потреб людини похилого віку, знеціненні її життя; по-друге, гостро постає проблема самотності людини похилого віку та її непотрібності навіть близьким; також автор звертає увагу на її низький соціальний статус та фінансову незабезпеченість (і такі гострі питання мають місце у суспільстві, в якому постулюється повага до людей похилого віку та декларовано гарантію їхнього соціального захисту).

Зауважимо, що соціокультурні стереотипи щодо старості формуються не лише засобами масової інформації, але й художньою літературою. Автор передає своє бачення старості та її проблем, яке часто до рис характеру героя не має стосунку. Так, у розповіді "Стара Ізергіль" Максим Горький розповідає про життя звичайної старої жінки [8]. Однак, описуючи її риси зовнішності, формує не досить позитивне уявлення про вигляд старої жінки. Відтак, її історія дещо своєрідна, але автор, все ж таки, звертає увагу на те, наскільки змучена людина в старості, яка в неї відразлива зовнішність. Саме старість зробила жінку зігнутою, у неї погас блиск у очах, голос хрускотів, ніби вона "говорила кістками", руки її тряслись, а пальці були викривленими, і вона мала сухі, потріскані губи, сиве волосся та зморщений ніс, шкіра вся "порізана зморшками". І описи її зовнішності переплітаються, підкреслимо, з її цікавими та захоплюючими розповідями. Однак, читач поступово починає розуміти потворність старості через одряхління людини. Такий соціокультурний стереотип самотньої, "побитої" життям жінки й може викликати страх старості. Адже, несвідомо приміряючи образ такої старості ніби "на себе", людина розуміє, що не хоче такого майбутнього.

Нами розглянуто, наразі, один із образів старої жінки, зображений у художній літературі. Варто, однак, віднайти його негативний типаж й при описі старого чоловіка. Видається, що одним із найвідоміших є образ старого чоловіка в повісті О. де Бальзака "Гобсек" [9]. У образі Гобсека зафіксовано соціокультурний стереотип сприйняття самотнього чоловіка похилого віку бальзаківськими сучасниками. Проте, крім спотвореної старістю зовнішності він має ще одну слабкість – гіпертрофоване прагнення до накопичення матеріальних цінностей. Щоб зберегти життєву енергію, він не подавляє в собі всі людські почуття. Просто людина зовсім не цінує чужих життів, бо заробляє на життя відсотками від позичених грошей, й тому він не гребує нічим. І на фоні такого способу життя старигана, жертвами виглядають оточуючі його люди, що до нього звертаються. Однак, основною його проблемою, як видається, є те, що у нього немає мети, заради якої він накопичує багатства, адже живе сам Гобсек досить скромно.

Таким чином, у художній літературі зафіксовано, крім змін у зовнішності, пов'язаних із старістю (старі люди часто виглядають як дуже потворні), й стереотипні характеристики людей похилого віку, напрацьовані в конкретно-історичному контексті, такі як жадібність, бездушність (як негативні) чи ж доброта й емпатія, мудрість і терплячість (як позитивні), а також тут фіксується втрата людьми похилого віку сенсу життя та їх самотність через розцінювання як "соціального баласту".

Крім того, нерівні шлюби часто стають основою для написання художніх творів для письменників XIX – початку XX ст., в яких один із негативних персонажів – стара людина, розпусна чи недалека. Але варто звернути увагу на ті з них, які безпосередньо відображають нашу сучасність. Наприклад, у творі М. Зоценка "Повернута молодість" головний герой Василь Петрович Волосатий, заморений повсякденням і маючи вік понад п'ятдесят років, намагається повернути собі молодість [10]. Він розуміє, що ніби все в нього добре, однак йому сумно, він починає хворіти, звертає увагу на своє в'яле тіло і дряхлість. Оскільки лікарі йому не можуть допомогти, Василь Петрович починає розмірковувати, що привело його до старості та одряхління. Він починає, крім того, й шукати методи повернення молодості, деякі з них, мало не вбивають його. І згодом він починає займатися гімнастикою, спортом і вже почувает себе краще. Однак, все ж життя його не є наповненим настільки, як він хотів. Василь Петрович згадує молодість, і бажаючи повернути повноту життя, їде до жінки, з якою в нього у свій час був роман – Людмили Павлівни. Але їх зустріч його вражає ще більше, оскільки він усвідомлює наскільки вона постаріла. Згодом, він одружується на молодій дівчині (розлучившись із дружиною), якій потрібно від нього лише матеріальне забезпечення. Але йому – цій немолодій людині – здається, що він повернув у такий спосіб свою молодість. Василь Петрович виконує всі забаганки молодої жінки, але вона зраджує його, що й призводить до інсульту героя. Таким чином, він знову повертається до своєї сім'ї.

Тобто, автор чітко розкрив досить складні зносини молоді й старих людей, поставивши під сумнів можливість безкорисливості нерівних шлюбів. Хоча Василь Петрович і розумів, що купити справжні стосунки неможливо, але у гонитві за ілюзією молодості пожертвував благом своєї сім'ї (бо він вочевидь боявся старості). Таким чином, М. Зоценка, ніби висміює прагнення людини боротися з природою, її наївність у прагненні до "вічної молодості", яка не варта насправді життя і сліз близьких. Однак, письменник при цьому і не засуджує, як не дивно, молоду дівчину, яка просто намагалась влаштувати своє життя як могла (нехай і не самим моральним вчинком).

Однак, варто зазначити, що в українській літературі XIX-XX ст. фіксуємо зовсім інший підхід до змальовування образу старої людини. Варто хоча б пригадати образи старих жінок у творах О. Довженка "Зачарована Десна" або І. Нечуя-Левицького "Баба Параска та баба Палажка". Вони відображені з гумором та добротою і, так би мовити, негативні риси старої жінки у селі тільки додають своєрідного колориту цим оповіданням й відображають позитивне ставлення до старості.

Можемо стверджувати, відтак, про цінність ідеї українського філософа, публіциста і громадського діяча Миколи Шлемкевича, що публіцистика – це "ембріональна" філософія, яка особливо актуальна при прискореній динаміці соціально-культурних процесів. На наш погляд, це справедливо й у відношенні щодо художньої літератури загалом (особливо жанрів соціального роману чи філософського роману, або наукової фантастики).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, художня література XVIII-XX ст. фіксує досить широкий спектр поглядів про цінність життя людей похилого віку. Загалом виявлено, що ставлення до них має тенденцію від нівелювання їхніх інтересів чи застосування подвійного стандарту цінностей до проекту легалізації практики обмеження їх прав (в тому числі й на життя) у різних соціокультурних формах.

Зауважимо, що у художньо-літературних напрацюваннях нами виявлено більш значний спектр уявлень про підгрунтя страху старості порівняно з філософської рефлексією (в ретроспективній площині). Зокрема, це геронтонегативізм чи негативний радикалізм щодо цінності старої людини, який є, на наш погляд, відновленням культурного стереотипу, поширеного у спільнотах первісності чи Античності (можливо, й Середньовіччя).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Уайльд О. Избранное / Оскар Уайльд. – М. : Просвещение, 1990. – 384 с.
2. Боннар А. Греческая цивилизация : От Иллиады до Парфенона. От Антигоны до Сократа. От Еврипида до Александрии / Андре Боннар ; [пер. с фр. О. В. Волкова, Е. Н. Елеонской]. – М. : Искусство, 1995. – 671 с.
3. Чапек К. Собрание сочинений в 7-ми томах / Карел Чапек ; [пер. с чешск. О. Малевича]. – М. : Художественная литература, 1976. – Т. 5. Пьесы. – 608 с.
4. Толстой Л. Н. Исповедь. О жизни / Лев Толстой. – СПб. : Издательская группа "Азбука-классика", 2009. – 288 с.
5. Свифт Джонатан. Путешествия Гулливера / Джонатан Свифт. – Донецк – Киев, 1992. – 350 с.
6. Достоевский Ф. М. Преступление и наказание : [роман] / Ф. М. Достоевский. – М. : Худож. лит., 1983. – 272 с.
7. Васильев Б. Л. Избранные произведения : в 2-х т. / Борис Васильев. – М. : Худож. лит., 1988. – Т. 2: Повести и рассказы. – 591 с.
8. Горький М. Избранное / А. М. Горький. – М. : Правда, 1977. – 448 с.
9. Бальзак О. Гобсек : [повесть] / Оноре де Бальзак ; [пер. с фр. Н. Немчиновой]. – М. : Наука, 1977. – 64 с.
10. Зоценка М. Сочинения / Михаил Зоценка. – Т. 5. – М. : Наука, 2006. – 812 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Wilde O. Izbrannoe [Selected] / O. Wilde. – M. : Prosveshchenie, 1990. – 384 s.

2. Bonnard A. Grecheskaya tsivilizatsiya : Ot Illiady do Parfenona. Ot Antigony do Sokrata. Ot Evripida do Aleksandrii [Greek Civilization : From Iliad to Parthenon. From Euripides to Alexandria] / Andre Bonnard ; [per. s fr. O. V. Volkova, E. N. Eleonskoy]. – M. : Iskusstvo, 1995. – 671 s.
3. Čapek K. Sobranie sochineniy v 7-mi tomakh [The Collection of Works in 7 Volumes] / Karel Čapek ; [per. s cheshsk. O. Malevicha]. – M. : Khudozhestvennaya literatura, 1976. – T. 5. P'esy. – 608 s.
4. Tolstoy L. N. Ispoved'. O zhizni [Confession. On Life] / Lev Tolstoy. – SPb. : Izdatelskaya gruppa "Azbuka-klassika", 2009. – 288 s.
5. Swift Jonathan. Putishestviya Gullivera [Gulliver's Travels] / Jonathan Swift. – Donetsk – Kiev, 1992. – 350 s.
6. Dostoevskiy F. M. Prestuplenie i nakazanie [Crime and Punishment] : [roman] / F. M. Dostoevskiy. – M. : Khudozh. lit., 1983. – 272 s.
7. Vasil'ev B. L. Izbrannye proizvedeniya [Selected Works] : v 2-kh t. / Boris Vasil'ev. – M. : Khudozh. lit., 1988. – T. 2: Povesi i rasskazy. – 591 s.
8. Gor'kiy M. Izbrannoe / A. M. Gor'kiy. – M. : Pravda, 1977. – 448 s.
9. Balzac H. Gobseck [Gobseck] : [povest'] / Honoré de Balzac ; [per. s fr. N. Nemchinovoy]. – M. : Nauka, 1977. – 64 s.
10. Zoshchenko M. Sochineniya [Works] / Mikhail Zoshchenko. – T. 5. – M. : Nauka, 2006. – 812 s.

Матеріал надійшов до редакції 21.01. 2014 р.

Коваль Т. В. Дихотомія духовності і страху старості в художественній практиці: ціннісний аспект.

Выделены основные тенденции отношения людей к своей старости. Зафиксированы стереотипные характеристики людей пожилого возраста, которые наработаны в конкретно-историческом контексте и отображены в художественной литературе. Осмыслены социально-философский и культурологический аспекты девальвации ценности жизни человека пожилого возраста, по сравнению с жизнью человека другого возраста, в связи с двойным стандартом представлений о ценности человеческой жизни разных возрастных групп. Установлены особенности отношения к людям пожилого возраста как к "социальному балласту", что становится причиной их одиночества и потери смысла жизни. Рассмотрены особенности формирования образа старого человека в украинской литературе XIX-XX ст.

Ключевые слова: *страх старости, духовность, "социальный балласт", духовная деградация, геронтонегативизм.*

Koval T. V. Dichotomy of Spirituality and Fear of Age in the Fiction Practice: the Axiological Aspect.

Leading tendencies of the human relationship to the old age are singled out. Stereotype characteristics of elderly people, developed in the certain historical period and reflected in the fiction literature, are fixed. Social philosophical and culturological aspects of devaluation of human's life of old age in the comparison with a person of younger age due to the double standard of the image of the human's life value of different age groups are comprehended. Peculiarities of relationship to elderly people as the "social dead loading" which is a reason of their loneliness and the loss of sense of life are established. Peculiarities of forming the image of an old person in the Ukrainian literature of the XIX-XX centuries are considered.

Key words: *fear of age, spirituality, "social dead loading", spiritual degradation, old age negativism.*